

RÁCZ TIBOR ÁKOS, *Ferenczy Múzeumi Centrum*
KÖZÖSSÉGI RÉGÉSZET
EGY ÚJ KUTATÁSI ELJÁRÁS SZÜLETÉSE

T Kincskeresés, kaland, kikapcsolódás – olyan hívószavak, amelyekre könnyen felfigyelnek a múlt értékeire fogékony, új tapasztalatokra vágyó és tetterre kész polgárok. Egy jól felépített közösségi régészeti program biztosítani tudja a felfedezés izgalmát, a közösségi élményt, a szabadtéri tevékenység kellemes fáradságát, a rekreációt. Az örökségvédelmi intézményeknek fokozottan figyelniük kell a civil szféra által megfogalmazott kulturális igényekre, hiszen az intézményrendszer fenntartói végső soron maguk az állampolgárok. A civil lakosság ma egyre erőteljesebben igényli az aktív részvételt a terepi régészeti kutatásban, a múzeumok számára pedig objektív mutatókkal mérhető hasznot jelent az önkéntesek szabadidejének örökségvédelmi munkára fordítása.

¶ A résztvevők számára kulcsfontosságú élmény a közvetlen találkozás a múlttal tárgyi emlékek és régészeti jelenségek formájában. A régészek ezért cserébe értékes segítséget kapnak a terepi kutatás és dokumentálás egymásra épülő munkafázisaihoz, de sok esetben a szakirodalmi, helytörténeti adatgyűjtéshez is. A Ferenczy Múzeumi Centrum közösségi régészeti programjának jelenleg több mint 130 résztvevője van, egy-egy kiemeltebb jelentőségű ásatásunkon a napi nyolc-tíz önkéntes jelenléte teljesen szokványos. Ez a szerencsésnek nevezhető állapot több évre visszatekintő szívós munkának és kapcsolatépítésnek köszönhető.

*a Ferenczy
Múzeumi Centrum
közösségi régészeti
programjának
jelenleg több mint
130 résztvevője van,
egy-egy kiemeltebb
jelentőségű
ásatásunkon a napi
nyolc-tíz önkéntes
jelenléte teljesen
szokványos*

MIT JELENT A KÖZÖSSÉGI RÉGÉSZET?

¶ A közösségi régészet fogalmát néhány éve kezdtük használni Magyarországon, noha Nyugat-Európában már több évtizedes hagyományai és jól bejáratott modelljei vannak. A közösségi régészeti programok rendkívül sokrétűek, a kutatási

célok, a lokális kulturális értékek, a közösségi részvétel mértéke és a bevont erőforrások jellege alapján egymástól jelentősen eltérnek, éppen ezért a jelenséget elméleti szinten tagláló tanulmányok definíciói is más-más mozzanatokat domborítanak ki.

Ha az elmúlt években Pest megyében folytatott projektjeinket vesszük, az alábbi meghatározás fedti le legjobban tevékenységünket: a közösségi régészet a kulturális örökség megismerése és megmentése céljából a civil szféra és a régész szakma képviselői által közösen végzett kutatói tevékenység. Magyarországon, akár csak Európa legtöbb országában, a régészeti kutatás jogszabály által képzettséghez és jogosultsághoz kötött. Ezért is lényeges, hogy a civil kezdeményezéseket, amatőr kutatásokat az örökségvédelmi intézmények munkatársai irányítsák. Ez tehát szoros együttműködést feltételez, amelynek során a civil szférának egyértelműen definiálnia kell a céljait és elvárásait, a feltárási joggal rendelkező intézmény pedig szakmai kontrollt biztosít a megvalósításhoz.

a régészeti kutatás jogszabály által képzettséghez és jogosultsághoz kötött. Ezért is lényeges, hogy a civil kezdeményezéseket, amatőr kutatásokat az örökségvédelmi intézmények munkatársai irányítsák

DIÓHÉJBAN A FERENCZY MÚZEUMI CENTRUM KÖZÖSSÉGI RÉGÉSZETI PROGRAMJÁRÓL

¶ A civil szférával való együttműködésünk szabályozott keretek között zajlik, nem alkalmankénti, hanem megtervezett és folyamatos. 2010 óta évi rendszerességgel szervezünk tervásatásokat önkormányzatokkal, régészeti tanszékekkel rendelkező egyetemekkel közösen, amelyekhez önkéntesek, amatőr kutatók és diákok egyaránt csatlakozhatnak. Az azóta eltelt években a résztvevők sokoldalú ásatási tapasztalatot szereztek, amit a különösen veszélyeztetett vagy kiemelkedő jelentőségű lelőhelyeken végzett mentőfeltárások során is hasznosítunk. Sikeresen tudtuk igénybe venni a jól képzett önkéntes munkaerő segítségét olyan esetekben, amikor intézményünknek leletmentést kellett végeznie a beruházások közben váratlanul előkerülő lelőhelyeken. Változatos terepi tevékenységünket 2015 tavaszától oktatással egészítettük ki, és ettől az időponttól számítjuk a közösségi régészeti foglalkozásaink programszerű kezdetét. Az ásatási és terepbejárás

2010 óta évi rendszerességgel szervezünk tervásatásokat önkormányzatokkal, régészeti tanszékekkel rendelkező egyetemekkel közösen, amelyekhez önkéntesek, amatőr kutatók és diákok egyaránt csatlakozhatnak

változatos terepi tevékenységünket 2015 tavaszától oktatással egészítettük ki

módszertant, az örökségvédelmi hatóság és a nyilvántartási iroda számára leadandó dokumentáció elkészítését, akárcsak a régészeti leletek azonosítását és kezelését, meg kell tanulni. A különböző preconcepciókkal érkező résztvevők számára hiteles történeti-régészeti adatokat kell prezentálni. A tagság fokozottan igényli továbbá az ismeretterjesztő jellegű előadásokat. Hagyományosan tél végén, egymást követő heti turnusokban tartunk előadássorozatot a résztvevőknek felkért örökségvédelmi szakelőadók segítségével. Ez összesen mintegy húsz régészeti témájú előadás évente. Az oktatás azonban ezen kívül magában foglal múzeumi gyakorlatot is: a leletek közös leltározását, fotózását, régészeti anyagismereti órákat.

¶ Kezdetől hangsúlyos eleme volt programunknak a hobbi fémkeresősök foglalkoztatása. Állandó kísérletezés mellett kidolgoztuk az együttműködés feltételeit, és sikeresen integráltuk a Pest megyei szervezetlen vagy alig szervezett fémkeresős csoportokat a múzeumi szférába, saját fémkeresős hálózatot építettünk, megnövelve a kutatási potenciált és megsokszorozva a múzeumba bekerülő műtárgyak számát. Oktatással és példamutatással vezetjük rá a résztvevőket a fémkereső műszer felelősségteljes használatára, és amennyiben elsajátítják a lelőhelyek hitelesítésére vonatkozó szakmai protokollt, és kialakul a bizalmi viszony, megbízási szerződés révén a múzeum külső munkatársaként folytathatják hobbijukat. A fémkeresősök segítségét természetesen elsősorban lelőhelyek azonosításában, hitelesítésében tudjuk igénybe venni. A program kezdete óta mintegy kétszáz új, közhiteles nyilvántartásban nem szereplő régészeti lelőhelyről nyertünk különböző minőségű adatokat és leleteket, valamint több mint száz régebb óta ismert lelőhelyről új információkat. A múzeumbarát fémkeresősök folyamatosan szolgáltatnak be féMLELETEKET intézményünkbe. A leletek száma a programban részt vevők számának folyamatos növekedése miatt minden évben ugrásszerűen megnő az előző évhez képest. A tárgyak közt nagyon sok a különleges művelődéstörténeti és esztétikai értéket képviselő műtárgy. Ez általános jelenség a fémkeresősök irányában nyitott intézményeknél; az új leletek ezreinek köszönhetően a régészeti kutatás napjainkban újabb információrobbanást él meg.

sikeresen integráltuk a Pest megyei szervezetlen vagy alig szervezett fémkeresős csoportokat a múzeumi szférába, saját fémkeresős hálózatot építettünk, megnövelve a kutatási potenciált és megsokszorozva a múzeumba bekerülő műtárgyak számát

megbízási szerződés révén a múzeum külső munkatársaként folytathatják hobbijukat

a tárgyak közt nagyon sok a különleges művelődéstörténeti és esztétikai értéket képviselő műtárgy

A KÖLCSÖNÖSSÉG ELVE, AVAGY MITŐL MŰKÖDIK?

¶ Programunk résztvevői többségében középkorú, teljes munkaidős állással rendelkező férfiak, akik különböző társadalmi háttérrel és képzettséggel rendelkeznek. Egymással való kapcsolatuk a belépés előtt nem, vagy korlátozott volt. Jellemző a néhány fős baráti társaságok együttes belépése, de ugyanilyen gyakoriak az egyéni érdeklődők, a házaspárok ritkábbak. A pallettát néhány nyugdíjas és diák színesíti. A résztvevők új közösségbe csöppennek, amelyet a közös érdeklődés tart egybe. Motivációjuk kezdettől fogva összetett, és a program elvégzése alatt is folyamatosan alakul. Négy elem játszik megközelítőleg azonos arányban szerepet: a kalandvágy (megismerés vágya, kincsvadászat), a tanulás (önmegvalósítás, új ismeretek és képességek megszerzése), az önkéntesség (részvétel egy hasznos társadalmi tevékenységben, segítségnyújtás), a rekreáció (kikapcsolódás, szabadidő hasznos eltöltése, barátkozás). A résztvevők szabad idejükön kívül egyéb anyagi erőforrásaikat is a közösségi munka javára fordítják. Mindezért cserébe minőségi időt kell biztosítani, használható tudást és értékes szociális interakciót, a jelentkezők főlegesen túlterhelése nélkül. A régészeti örökség kezelése, a lelőhelyek életébe való beavatkozás nem következmény nélküli. A programokon való részvétel nem pusztán szórakozás, hanem értékmentés, és ez megköveteli, illetve idővel kifejleszti a felelősségteljes hozzáállást.

*mindezért cserébe
minőségi időt
kell biztosítani,
használható tudást
és értékes szociális
interakciót,
a jelentkezők
főlegesen
túlterhelése nélkül*

¶ Mint a legtöbb kaland- és szerepjátékban, alapvető a fejlődési és előrelépési lehetőség. A legáthíttabb cél a fémkeresős csoporttagok számára a múzeumi megbízási szerződés megszerzése. Egyértelmű örökségvédelmi elköteleződés, aktív részvétel, gyakorlati ismeretek szükségesek ehhez, amit csak közös munkával lehet bizonyítani, illetve elsajátítani. Elvárásunk szerint a belépéstől számított minimum két évig kell részt venni az oktatási programban, de természetesen aki nem volt elég aktív, annak hosszabb időt írunk elő. Komoly próbatétel mindez számunkra is, mert ez alatt a pár év alatt kell kiszűrni a nem teljesen tiszta szándékúakat. Maga a közösség is selektál, de a döntés végül a múzeumi dolgozóké, és ehhez szükséges némi emberismeret, a cselekedetek és gesztusok helyes

*a legáthíttabb
cél a fémkeresős
csoporttagok
számára a múzeumi
megbízási szerződés
megszerzése*

A fémkeresőzés a lelőhelyek pontos keltezését teszi lehetővé, valamint a korabeli anyagi kultúra differenciált megismerését
2017. ősz

megítélése. A fémkeresőzéshez való jog elnyerése komoly teljesítmény, nehéz megbízási szerződéshez jutni, és ennek is megvan a maga motiváló ereje, ezért a legtöbb fémkeresősünk teljes erőbedobással dolgozik. A nem fémkeresős tagok számára pedig a régésztechnikusi feladatkörök betöltése jelent perspektívát, sokan közülük hosszabb-rövidebb ideig alkalmazásba is kerültek intézményünknel.

a különböző helyszínek kutatására számtalan javaslat érkezik részükről, ugyanígy a bevont erőforrásokat illetően is

¶ Tagjainknak nemcsak részvételi joguk van, hanem bizonyos fokig a tervezésbe, döntéshozatalba is beleszólhatnak. A különböző helyszínek kutatására számtalan javaslat érkezik részükről, ugyanígy a bevont erőforrásokat illetően is, de az alkalmazott tudományos módszereket természetesen az adott projektet vezető régész határozza meg. Önálló munkavégzésre, vagyis a lelőhelyek helyszíni azonosítására az együttműködési szerződés megkötése után nyílik lehetőségük.

a tevékenységünk teljesen nyílt, nincsenek belső információs korlátok, a külvilág felé sem alkotunk zárt csoportot, a létszámot nem korlátozzuk, sőt a folyamatos növekedésre rendezkedtünk be

¶ Az ideális működéshez a kapcsolattartásban minimális szintre kell szorítani a bürokráciát, egyszerűvé tenni a hozzáférést a programokhoz és az információkhoz. Az elért közös eredményeket, átélt élményeket meg kell osztani a tagsággal, a tudományos eredményeket, például egy ásatás értékelését, vissza kell csatolni a tagsághoz és az érintett lokális közösséghez. Az eseményekről készített fotókat, videókat, szakmai beszámolókat ezért meg szoktuk küldeni a résztvevőknek. A tevékenységünk teljesen nyílt, nincsenek belső információs korlátok, a külvilág felé sem alkotunk zárt csoportot. A létszámot nem korlátozzuk, sőt a folyamatos növekedésre rendezkedtünk be. Lényeges elem a közvetlen és személyes kontaktus a programok vezetői és a résztvevők közt a mindennapok során. A hasonló érdeklődés számtalan új barátságot eredményezett. A kapcsolatok elmélyítésére a többnapos rendezvények a legalkalmasabbak, például a muhi csatátér kutatása vagy a terepbejárási programokat záró közös bográcsozások. Igazi próbatételt jelentett és a tagság összefogását igényelte 2019 márciusában a Közösségi Régészeti Egyesület megalapítása. A féléves előkészítő munkák során lezajlott elméleti viták, a célok, a tevékenység és a működési elvek meghatározása, illetve ezek kapcsán az egyéni érdekek meghaladása még inkább egybekovácsolta a közösséget.

¶ A működési problémákat a kilépők által megfogalmazott kritikák szemléltetik a legjobban. Egy ilyen létszámú közösség szerveződése kapcsán elkerülhetetlen, hogy mikroközösségek, belső magok alakuljanak ki. Ezek a baráti társaságok esetenként nehezen megközelíthetők, az új belépőkkel szemben sokszor gyanakvók is. Többen személyes sérelmekre hivatkozva távoztak a csoportból, jellemzően azok, akik nem tudtak beilleszkedni. Két év után azok körében, akik nem jutnak szerződéshez, ismét előfordul minimális szintű lemorzsolódás. Ők azok, akik nem ismerik fel, hogy programunkkal nem a fémkeresőzést kívánjuk támogatni, hanem pont ellenkezőleg, a látókörük tágításával az örökségvédelem hatékonyabb támogatását igényeljük.

megváltunk azoktól, akik a belépésük után pár hónappal is adnak-vesznek régészeti tárgyakat, akik saját érdekeiket előtérbe helyezve folytatják a lelőhely-felderítést, akikről tudjuk, hogy birtokolnak régészeti leleteket és információkat, de azokat nem szolgáltatják be

¶ Mindezeket nevezhetjük természetes szelekciónak, de van más eset is, amikor felülről kell belenyúlni a közösség összetételébe, és ez sokkal nehezebb, mert azokról van szó, akikben túl erős a birtoklás vágya és a kincsvadászat csábítása. Megváltunk azoktól, akik a programba belépésük után pár hónappal is adnak-vesznek régészeti korú tárgyakat, akik saját érdekeiket előtérbe helyezve folytatják a lelőhely-felderítést, akikről tudjuk, hogy birtokolnak régészeti leleteket és információkat, de azokat nem szolgáltatják be.

a könnyebb megoldás a fémkeresősök megbélyegzése és kitiltása a múzeum szférájából, a nehezebb út a fémkeresősök integrálása a régészeti kutatásba

¶ A közösségi régészeti tevékenység Magyarországon elég mélyen a hobbi fémkeresőzésben gyökerezik, ezért a jelenséget maga a szakma is gyanakodva szemléli. Az előítélet mögött jogos félelmek vannak, de ezek nem indokolják a teljes tevékenység elutasítását. A könnyebb megoldás a fémkeresősök megbélyegzése és kitiltása a múzeum szférájából, a nehezebb út a fémkeresősök integrálása a régészeti kutatásba. A civil lakosság és különösen a fémkeresősök képzésébe rengeteg energiát kell fektetni, és ezt a régészek és az örökségvédelmi intézmények nem szívesen vállalják.

¶ A programszervezés és kapcsolattartás a mi intézményünk esetében is meghaladja a programban részt vevő két-három régész kolléga kapacitását, akiknek a szokványos múzeumi feladatokat ezzel párhuzamosan is el kell látniuk.

Kizárólag önkéntesi munkával kibontott 16. századi, alápincézett, cölöpszerkezetes lakóépítmény Dabason
2019. tavasz

Mindez már a kezdetektől munkaidőn kívüli munkavégzést is igényelt, amelyet csak lelkesedésből lehet végezni. A rendkívüli mennyiségű lelet és adat beáramlása eddig nem tapasztalt új kihívások elé állított bennünket, idő- és munkaigényes feladatok torlódtak fel (adatrendezés, a leletek nyilvántartásba vétele, restaurálása), amelyekhez nincs elegendő szakember. A tennivalók számának növekedése szükségszerűen hozta magával a felismerést, hogy a szervezés és döntéshozatal egyes részeit a már betanított önkénteseknek kell kiosztani. A Közösségi Régészeti Egyesület megalapításával az irányítás és kommunikáció egyes fázisait civileknek szerveztük ki. Tartani lehet ugyan attól, hogy ezáltal lazulni fog a szakmai kontroll, nehézkesebbé válik a közvetlen irányítás és rálátás, de demokratizálódik a döntéshozatal.

¶ A régészeti kutatást döntően az építészeti beruházások által generált és finanszírozott megelőző feltárások határozzák meg. Ma még nem is tudjuk felmérni ennek a dominanciának hosszú távon okozott káros hatásait, hiszen e munkákkal párhuzamosan rendkívül kevés idő és erőforrás jut tervásatásokra, a pusztuló lelőhelyek megóvására és a szervezett lelőhelyrálátások megakadályozására. A megelőző feltárások a civilek számára csak korlátozottan látogathatók, és a tudományos eredményekre sincs elegendő rálátásuk. Általában véve nagyon kevés civilnek van valós képe a régészeti kutatás tényleges működéséről és eredményeiről. A múzeumi hálózatnak kellene közvetítő szerepet játszania a közösségi kulturális szükségletek és tudományos eredmények között, ugyanakkor maguk az intézmények sem látják tisztán, illetve nem vállalják fel ezt a felelősséget. A régészet szférájában végzett önkéntesség új lehetőségeket nyit a veszélyeztetett lelőhelyek megmentésében, az információ- és leletgyűjtésben és a tudományos problémák kutatásában egyaránt. A civileket nem korlátozni kellene a kulturális örökség kezelésében, hanem érdekeltté tenni abban. A kialakuló új irányvonal szervezést igényel, szakmai összefogást, valamint a futó projektekről beszámoló esettanulmányokat, sőt idővel teoretikus igényű útmutatást is.

a megelőző feltárások a civilek számára csak korlátozottan látogathatók, és a tudományos eredményekre sincs elegendő rálátásuk

a régészet szférájában végzett önkéntesség új lehetőségeket nyit a veszélyeztetett lelőhelyek megmentésében, az információ- és leletgyűjtésben és a tudományos problémák kutatásában egyaránt

